

Bűnmegelőzés – dimenziók és súlypontok

Irk Ferenc

1. Értékek és célcsoportok

A bűnözés jelenlegi helyzetének megítéléséről és várható alakulásáról napjainkban gyakorta esik szó. A politika és a bűnügyi tudományok művelői által képviselt szakma reprezentánsai sok mindenben egyetértenek, ugyanakkor számos kérdést eltérően ítélnek meg. Szerepeik eltérőek, ezért nem csodálható, ha a jelenség megközelítésekor is eltérő hangsúlyok érezhetők. Hiba volna nem szót ejteni arról, hogy a bűnügyi szakterület művelői is eltérő nézeteket vallanak olyan fontos dolgokról, mint pl. a büntetőjogi felelősségben a szabad akarat szerepe, a büntetés célja, a generális és speciális prevenció feladata – hogy csak néhányat említsék a legfontosabbnak tekintendő szempontok közül.

Előrebocsátom: e sorok szerzője lényegében az ún. neoklasszikus büntetőjogi elveket követi. Ezen belül hangsúlyosan fontosnak tartja azt a felfogást, amelyben kiemelt jelentőséghez jut a büntetőjogi szabályozás ún. tabuszerepe. Annak a feladatnak az ellátása tehát, hogy a társadalom többsége számára világosan megmutassa: hol van a megengedett és a tiltott tett határvonala, mely viselkedésmódot tűri meg az állam és annak igazságosító és törvényt kikényszerítő végrehajtó apparátusa, s milyen cselekmény megvalósítása esetén lép fel a rendelkezésére álló kényszereszközökkel részint a tett megakadályozása, részint a tett elkövetőjének megbüntetése céljából. A hatalomnak világosan kell deklarálnia a követendő normákat és ezek közül a legfontosabbak megsértését meg kell torolnia. *Az alkotmányos alapjogok* között kiemelt szerep jut az emberi élethez, a méltósághoz és a tulajdonhoz való jogoknak. Nyilvánvaló, hogy az államnak erőszakszervezete útján is garantálnia kell polgárai számára ezeket az alapjogokat.

Ezek a normákban manifesztálódó alapjogok azonban nem légyeres térben foglalnak helyet. Ehelyütt nincs lehetőség részletesen foglalkozni a normák genezisével. Arról azonban szót kell ejteni, hogy – véleményem szerint – a kifejezetten technikai jellegű jogszabályok kivételével (ha ugyan e körben is van kivétel) – az *erkölcsi és a jogi normák*¹ közötti szoros kapcsolat van. Amennyiben e két mező között a kapcsolat megszakad, a jogi normák kikényszerítése egyáltalán nem, vagy csak nagy nehézségek árán válik lehetővé.

A különösen védendő értékek normává kristályosodnak, s e normákban *deklarálódott értékek* eminens részét védelmezi az állam polgárai számára. Az alkotmányos jogállam – szervezettrendszer útján – választópolgárai többségének érdekeit hivatott képviselni. Az alkotmányos alapjogok ezt a többségi véleményt szentesítik a legmagasabb

fokon, mely olyan külsőségekben is megnyilvánul, mint pl. az alkotmány elfogadása (vagy módosítása) parlamenti konszenzushoz, vagy minősített többséghez, avagy népszavazáshoz van kötve.

Az alkotmány tehát nemzeti szinten rögzíti a védendő *legfőbb értékeket*. A védelem többnyire úgy valósul meg, hogy az állam egyedi szinten az értéksértőt valamiféle retorzióval (a legfontosabb értékek esetében súlyos büntetéssel) fenyegeti. Vannak természetesen olyan értékek is, amelyek megsértői büntetőjogi úton nem vonhatók felelősségre – legalábbis a hatályos magyar jogrend alapelveinek változatlanul hagyása esetén. Ezek az értékek nehezebben védhetők, mert a sértő egyszemélyi felelőssége nem állapítható meg. Más esetekben olyan módokon vagy környezetben valósul meg az értéksérelem, amely a sok évezredes hagyományokkal rendelkező és mindig a múltba tekintő büntetőjog eszköztárával nem, vagy csak nehezen kezelhető. Külön csoportot alkotnak azok az értéksérelemek, amelyek nem egy vagy néhány, jól körülhatárolható személy számára okoznak sérelmet, hanem nagyobb közösséget, esetleg az egész társadalmat károsítják úgy, hogy eközben konkrétan egyetlen polgára ellen sem történik támadás.

Az értékek mellett szót kell ejteni a *célcsoportokról* is. Az előzőekből látható, hogy az értékvédelem elsősorban két területet érint: a sérelemokozó elkövetőket és a sérelmet elszenvedő áldozatokat. Mindkét kör meglehetősen tág és egyik sem korlátozódik a természetes személyekre. Az egyenes egyik végpontján az állam (a bűnöző és a jogában csonkított állam), a másikon az egyén (mint bűnelkövető és mint sértett) áll. E két végpont között régiók, kisebb-nagyobb közösségek, embercsoportok foglalhatnak helyet – ugyancsak mindkét szerepben.

A bűnmegelőzésnek általában, ezen belül pedig a kriminálpolitikának mindkét szerepkört betöltők esetében és a képzeletbeli egyenes mindkét végpontja között szerepet kell vállalnia. Ebből következik, hogy féloldalasnak és csonkának tartjuk azt a bűnmegelőzési tevékenységet, amelyik csak egyéni szerepekkel foglalkozik, csak személyekre szabott, egyéni jogsérelemekben testet öltő értéksérelemek megelőzésével, ill. kompenzálásával törődik.

2. Társadalomra veszélyesség

Közép-Kelet-Európa legtöbb országának jogalkotásában a társadalomra veszélyesség az a fogalom, amivel a tabusértés foka definiálható.² Ez a többek által „szocialista csökevénynek” aposztrofált fogalom kiválóan megtölthető a mindenkori helyzetnek megfelelő tartalommal. A társadalomra veszélyességnek egyrészt léteznek fokozatai (a nyugati országok többségének jogalkotásában ezt a definíciós szerepet betöltő jogellenességnek ellenben nem), másrészt e fokozatok időről időre és helyzetről helyzetre változhatnak. A társadalomra veszélyesség rugalmassága jól tűri az olyan változásokat, mint pl. az idő múlásával együtt járó elenyészése, a mindenfajta büntetés kiszabását szükségtelenné tevő egészen enyhe mértéke, a cselekmények elszaporodásával együtt járó fokozódása.

A társadalomra veszélyességnek lényegében két fő minőségi ismérve emelhető ki: az a hatás, amit egy cselekmény a közérzetre gyakorol, valamint a cselekmény megvalósulásával okozott (és lehetőleg mérhető) kár. Bár a közérzet kedvezően alakulása a károkozás egyik válfajának tekinthető, mégis elsősorban arra indokolt rámutatni, hogy számos esetben a közérzet mit sem érzékel abból a kárból, amit a társada-

lomra veszélyes cselekmények előidézői okoznak. Ez pedig azt a veszélyt rejti magában, hogy a prevenció centrumából ezek a közvetlenül érzékelhető sérelmeket nem okozó tettek kikerülnek, periférikus jelenségekké válnak.

Hogy ez mennyire nem fikció, azt bizonyítják azok a különféle prevenciós programok, amelyek – kevés kivétellel – csak arra törekszenek (bár ez sem kevés, ha megvalósul), hogy az egyéni áldozattá válás elkerülését érik el. Szó esik ezekben a programokban az erőszakról, a vagyoni értékek sérelméről, de többnyire még csak megemlítve sincsenek olyan területek, mint a szervezett bűnözés, a gazdasági bűnözés és még több más, a következőkben kifejtésre kerülő kártevésék. A politikusok által öhajtott célkitűzések egybeesnek a közbiztonságért felelősök rövid távú érdekeivel: a statisztikai szemlélet érvényesülése mellett és miatt nagy tömegben jelentkező jogsértések számának a mérséklése élvezzen prioritást.

A társadalomra veszélyesség fogalmának és összetevőinek feltárásával a jelenleginél arányosabb prevenció és hosszú távon racionálisabb súlypontok kitzetésére van lehetőség.

3. Az értéksérelmek dimenziói

A normasértésekben manifesztálódó értéksérelmek négy fő szinten nyilvánulnak meg: nemzetközi, országos, regionális és lokális szinten. A sorrend egyben prioritást is jelent, azaz: egy cselekmény akár mennyisége, de még inkább minősége folytán minél „előkelőbb” besorolásra tesz szert, annál nagyobb a társadalomra veszélyessége. Ezt azért szükséges kiemelni, mert épp a lokalitástól való fokozatos távolodás keltheti azt az illúziót, hogy a jelenség egyre kevésbé veszélyes. Ez a folyamat egészen addig folytatódhat, amíg a távolság oly nagyra nő, hogy a bűnt a polgár rajta kívül álló, őt nem érintő absztrakcióként éli meg. Ennek pedig a prevenciós prioritások, a pénzügyi allokációk és nagyságrendek meghatározásakor súlyos következményei lehetnek.

A „frontvonalak” kitisztítása különösen fontos egy olyan időszakban, amikor a *bűnmegelőzés hálózatának megalkotása* van folyamatban. Ennek során számos – a szűkebb szakmai közvéleményen kívül eső – kör számára amúgyis nehezen megemészthető összefüggésre kell rámutatni annak érdekében, hogy a bűnelkövetéssel oksági összefüggésbe hozható jelenségeknek a jelenleginél szélesebb köre kerüljön bele a prevenciós rendszerbe. (Ilyen példaként említhető a szociálpolitika vagy a várostervezés, amiknek kriminalitásra gyakorolt hatásáról viszonylag kevés szó esik.)

Magyarország korábbi – viszonylagos – elszigeteltségéből csaknem egy évtizede kilépett. A megváltozott helyzet a különféle bűnözési formák veszélyességében is változásokat hozott. Bár a szervezett bűnözésnek mind a mai napig (számos, a demokrácia és a nemzetközi kapcsolatokban nálunk sokkal hosszabb múlttal rendelkező országhoz hasonlóan) nincs egységesen elfogadott definíciója,³ azonban napjainkban már mégsem arról folyik szakmai berkekben a vita, hogy van-e nálunk szervezett bűnözés vagy nincs.

Szakmai körökben egységes a megítélés: a társadalomra a legnagyobb veszélyt a *transznacionális* (s márcsak ebből kifolyólag is) *szervezett bűnözés* jelenti. E fogalom alá sorolhatók be olyan bűnözési formák, mint pl. a pénzmosás, a kábítószer, az emberkereskedelem, az illegális migráció és más hasonló jelenségek, s a hozzájuk csatlakozó bűnözési formák.⁴

Nem érdektelen, hogy a hatalom a világ különböző részein – szavakban és tettekben – miként vélekedik a most felsorolt jelenségekről. Ami bizonyosan állítható: nincs egyetlen és általánosan elfogadott igazság a különféle nemzetközi, nemzetek feletti és nemzeti intézmények körében arról, hogy a nemzetközivé vált és hivatalosan elítélt tevékenységek hol mennyire veszélyesek (vagy épp ellenkezőleg: hasznosak, sőt az állam működése szempontjából elengedhetetlenül fontosak) a társadalomra.⁵ Ugyanígy, sőt épp ezért korántsem egységesek a nézetek arról, hogy miként, milyen eszközök bevetésével kell leküzdeni a jelenségeket. Ha valahol, akkor e területen már ma, de a jövőben várhatóan még inkább egymásnak feszül a földgolyó első, második és harmadik világra osztott régiója.

Országszintű dimenzióban a jogalkotás kreálja a prioritásokat. A korábban már említett, alkotmányos alapjogok védelme mellett számos, a hatalom rövid távú érdekeit szolgáló hivatott társadalomvédelmi intézkedés is lényeges szerephez juthat.⁶ Ezek közül fontosnak látszik a figyelmet arra felhívni, hogy a rendszerváltó országok többségében a normainflálódás tanúi vagyunk. Az új hatalmak számos olyan nehézséggel találták szembe magukat, amelyeket nem tudtak megfelelően kezelni, s amelyek nemcsak zavarták-zavarják a rendszerek normális működését, de a lakosságot is irritálják. Annál inkább kellemetlen ez a fiatal demokráciák hatalomgyakorlói számára, mert érzik: a lakosság tehetetlennek tartja őket a problémák hatékony megoldására. Ezért születik – legtöbbször valóban ultima ratióként – a döntés: kriminalizálni kell a tettet, s ezáltal deklarálni lehet a közvélemény számára a hatalom igyekezetét a probléma megoldására. Azt – részint rutinalanságból, részint más okoknál fogva (pl. kényelemszeretet, pénzhiány, megfelelő intézmények hiánya, lakossági passzivitás) – nem veszik tudomásul, hogy ezzel a jelenséget egzakt módon nem sikerült kezelni, s a büntetőjogi kodifikáció helyett más beavatkozás sokkal hatékonyabb lett volna.

Napjainkra – a társadalmi-gazdasági élet megváltozása folytán – kialakult az a helyzet, hogy olykor a társadalomra enyhébb mértékben veszélyes cselekmények korlátozására alkalmas eszköz a büntetőjog, míg a lényegesen veszélyesebb tettek visszaszorítására teljesen felesleges ezt az eszköztárat igénybe venni, mert az alapjelenség alkalmatlan tárgya a szigorú szabályoknak alávetett büntető eljárási procedúrának. Az előbbiekből következően alkalmas eszköz lehet a büntetőjog az erőszakos és a vagyon elleni bűncselekmények hagyományos formáinak üldözésére, de teljességgel alkalmatlan pl. az ún. fekete gazdaság elleni fellépésre.

Regionális szinten a bűncselekmények, azok társadalomra veszélyessége viszonylag jól definiálható volna – ha erre ma igény mutatkozna. Bár a rendszerváltás környékén több politikai intézmény is zászlójára tűzte a megyecentrikusság helyett a régióközpontú problémakezelést, mégis, a megszokott rendszer egyelőre háttérbe szorította a korszerűbb szemléletet. Ez annál inkább sajnálatos, mert több kutatás is megmutatta, hogy a különféle szempontok alapján rendezhető nagyobb egységek olykor több közös vagy éppen megkülönböztető ismérvel rendelkeznek, mint a szomszédos megyék.⁷

Lokális szinten épül fel a hagyományosnak tekinthető bűnmegelőzési rendszer. A látótér beszűkül, s valójában csak a helyi szinten és csak a felszínen jelentkező legegyszerűbb problémák jutnak szóhoz. Mindazonáltal az állampolgár közérzetét konkrétan befolyásoló történések itt zajlanak, s ezért a megelőzés területén a leglátványosabb eredmények az e szinten befektetett erőforrásoknak köszönhető. Azt azonban ismételtelen hangsúlyozni kell: a lokális problémák többnyire még csak köszönő viszony-

ban sincsenek a nemzetközi, de legtöbbször az országos szinten meghatározott prioritások vezető helyein található jelenségekkel. Különösen akkor igaz ez, ha a lakoságnak elegendő információja van a különféle szinteken jelentkező problémákról, ezek okairól és összefüggéseiről. Ebben az esetben pl. nem téveszti össze a különféle érdekcsoportok – jellemző problémamegoldási módjaira visszavezethető – egymásra gyakorolt veszélyességét a saját élete, testi épsége veszélyeztetésével.

4. Súlypontok a bűnmegelőzésben

A prevenció súlypontjait a dimenziók összességének eredőjében meghatározható legfontosabb szempontok érvényesítése determinálja. A súlypontok azonban különböző prioritási pozíciókat foglalnak el. Ezeknek fontossági rangsora függhet attól, hogy milyen nézőpontból vizsgáljuk a jelenséget. Az előző pontban tárgyalt dimenziók jelölik ki az eltérő érdekeket preferáló szempontrendszereket. Egy-egy állam területén a két szélső pozícióban az állam és annak szervezete, valamint a polgár foglal helyet. Az első pozícióban dolgozzák ki a politikát, a másodikban valósítják meg a gyakorlati tevékenységet. Másként fogalmazva: a második pozícióban derül ki, hogy miként hasznosul a politika ajánlása.

Van egy harmadik pozíció is: a *kutatói*. Ennek jellemzője, hogy míg mind az állam, mind a polgár elsősorban (az utóbb említett szinte kizárólag) rövid távra koncentrálnak, addig a kutatói gondolkodás közép-, ill. hosszú távra terjed. Aligha véletlen, hogy a prevenció különböző elméletalkotói sokkal jobb összhangban vannak az ugyancsak globális és távlatos gondolkodást tükröző nemzetközi szervezetek kezdeményezéseivel és elvárásaival, mint az állami politikacsinálók.

A gyakorlati megközelítés lényege: rövid távú, azonnali eredmények elérése érdekében irányelvek rögzítése és akciók tervezése, majd végrehajtása. Döntő a statisztikai szemlélet: az eredményesség mutatója a számokban bekövetkező kedvező változás. Ennek felelnek meg a pénz-allokációs elvárások is. Helyi szinten nem szívesen ruházunk be később megtérülő (és márcsak emiatt is bizonytalansági tényezőket magukban hordozó) befektetésekbe.

4.1. Bűnmegelőzési prioritások

A bűnmegelőzés rendszerét az OKKRI által az Országos Bűnmegelőzési Tanács felkérésére és a Kormány számára elkészített Országos Bűnmegelőzési Program (OBP) tartalmazza.

A program kiindulási alapját a jelenlegi bűnözés meghatározó szerepet játszó háttértényezői alkotják. Ezek közül kiemelésre kívánkoznak a következők:

- a rendszerváltással együtt járó tulajdon-, és tulajdonosváltás, azaz a szélsőséges vagyoni differenciálódás, a vagyoni javak újraelosztása,
- ennek megfelelően a fejlődés (az anyagi és szellemi gyarapodás) fő vonalától leszakadó, egyre szélesebb társadalmi rétegek kialakulása, ezek sajátos életvitele és életkialakításai egyrészt, míg másrészt a kiugróan magas jövedelemre, és/vagy a hosszú távon jelentékeny vagyoni gyarapodást biztosító anyagi javakra szertevők szűk csoportjának létrejötte,
- a gazdasági recesszió és a válságjelenségek,
- az életszínvonal csökkenése,

- a jövedelmek igazságtalan társadalmi elosztása,
- a munkanélküliség,
- a reáljövedelmek csökkenése, az infláció,
- az aránytalanul magas jövedelemelvonás,
- a magas vámok egyfelől, az állami ellenőrzés hiánya és fogyatékoságai másfelől,
- az informális szociális kontroll gyengesége,
- az értékrendben bekövetkező instabilitás, az orientációs pontok megszűnése, illetve elbizonytalanodása,
- a társadalmi kontroll fellazulása,
- a demokrácia játékszabályaival együtt járó, bonyolultabb bizonyítási eljárások,
- a hatalomtól és annak erőszakszervezetétől való félelem oldódása,
- a korszerű szociálpolitika eszközszerkezeteinek hiánya,
- a szubkultúrák népességének nem megfelelő kezelése,
- a bűncselekmények potenciális vagy tényleges elkövetőinek a kezelésére hivatott, kriminálpolitikán kívüli intézményrendszereknek a hiánya,
- a sértetti kártalanítás elégtelensége,
- az aszociális, a deviáns, illetve a már bűncselekményt elkövetett személyek társadalomba való reintegrálódásának a megoldatlansága,
- a jogrendszer fogyatékoságai: egyfelől a túlszabályozottság, másfelől a jogi szabályozás hiányosságai és ellentmondásai, valamint a joghézagok,
- az információmonopólium, illetve az információkhoz való hozzáférhetőségben mutatkozó kontraszelekció.

Az előzőekből következik a *kormányzati szervek felelősége*, az alábbi területeken:

- *Kriminálpolitikáján* belül olyan intézményrendszer létrehozásáért, amely képes az állampolgárokat ért sérelmek megtorlására, illetve a sérelmet szenvedett jogrend helyreállítására annak érdekében, hogy a tényleges és a potenciális bűnelkövetők számára nyilvánvalóvá tegye: bizonyos tabukat a társadalom többségének érdekeit képviselve nem tűr megsérteni, illetve, ha valaki ezt mégis megteszi, annak reálisan számolnia kell a hatalom rosszallásával és erőszakszervezetének beavatkozásával. Ennek keretén belül gondoskodik a normakövetés ellenőrzéséről és a normaszegés tetterányos szankcionálásáról, azaz a büntető igazságszolgáltatási rendszer fenntartásáról és kellő működtetéséről.
- *Olyan gazdaság- és gazdaságvédelmi politika* kialakításáért, amely megfelel a tulajdonvédelem (az állami, az önkormányzati valamint a magántulajdon védelme), továbbá a gazdaságvédelem általános elvárásainak. Ezek körében is mindenképp előtérbe kell helyezni a megfelelő jogi szabályozás, a vonzóbb, stabilabb és kiszámíthatóbb közreterherviselés, az állami ellenőrző és felügyeleti szervek, valamint hatóságok közötti információáramlás és a jelenleginél koordináltabb együttműködés kialakítása és működtetése, valamint a korrupció és a feketegazdaság elleni általános fellépés iránti igénynek kell eleget tennie.
- *Olyan szociálpolitika* kialakításáért, ami az általános esélyegyenlőség alkotmányos elve mellett magában foglalja a társadalmi rétegződésben legalul helyet foglalók esélyeinek biztosítását abból a célból, hogy a társadalom többségéhez felzárkózhassanak, s egyben biztosítja a kisebbségi politika maradéktalan megvalósítását is. A megfelelő szociálpolitika szorosra kell, hogy fonja a védőháló a

hajléktalanok, a munkanélküliek, a létminimum alatt vagy annak környékén élők, a nagycsaládok, a kisélygdíjasok, az állami gondozottak, a veszélyeztetett gyermekek és valamennyi, valóban rászoruló társadalmi csoportosulás köré. Ugyanakkor nem szabad elfeledkeznie a társadalom „húzóágazatáról”, a középkorú középosztályról, s annak terhelhetőségéről, valamint terhelhetősége határaitól sem.

- *Oktatási és foglalkoztatási politikája* részeként, olyan oktatási és foglalkoztatási program megalkotásáért és az oktatási intézményekben való megvalósításáért felelős, amely biztosítja a munkavállalók, s ezen belül is főként a fiatal és középkorú nemzedékek szellemi tőkájének folyamatos és állandó gyarapítását, a munkanélküliek átképzését, s ennek függvényében garantálja a lehetőségét az elhelyezkedésre, a munkavállalásra. A foglalkoztatáspolitiká keretén belül gondoskodik új munkahelyek létesítéséről, s a meglévő munkahelyeken foglalkoztatottak megfelelő szintű dotációjáról is.
- Felelős továbbá olyan *településpolitiká* megteremtéséért, amely a bűnözés jelenlegi és várható alakulását figyelembe véve tekintettel van a bűnelkövetést megelőző vagy megakadályozó szempontokra.
- A *tájékoztatáspolitiká* keretében teljesítenie kell a lakosság legszélesebb rétegeinek pontos, hiteles és naprakész tájékoztatását, és megszünteti az információs monopóliumot s az e tekintetben felmerülő esélyegyenlőtlenségeket.

A kormányzati felelősséget azok a kormányzati intézmények viselik, amelyek elsődlegesen, vagy bizonyos területeken kizárólagosan felelősek a polgárok biztonságáért – ide értve javaik ártételesean megvalósuló védelmét is. Ugyancsak a Kormány – intézményei útján – felelős elsősorban azért, hogy olyan konzisztens bűnmegelőzési politikát alkosson és működtessen, amely mind a kriminálpolitikán belüli, mind azon kívüli lehetőségeket felhasználja polgárai védelmében.

A polgárvédelem magában foglalja a bűnöző karrierre lépés megakadályozásának teljes eszköztárát, csakúgy, mint a bűncselekmények áldozatává válása elkerülésének lehetőségeit, illetve az áldozatok sérelmeinek és veszteségeinek kompenzálását. Kormányzati szempontból a *prevenációs prioritások* a következőkben összegezhetők:

- Elsősorban nem (vagy nem csak) a következmény súlyossága, hanem az áldozattá válás valószínűsége miatt a közvéleményt leginkább irritáló cselekmények és ezek kiemelten fertőzött színhelyei.
- Az előző cselekmények potenciális elkövetői körének lakóhelyei.
- Az életet, testi épséget és az emberi méltóságot sértő bűncselekmények valószínű színhelyei és elkövetői.
- A természeti környezetet különösen veszélyeztető cselekmények elkövetésének valószínű színhelyei, objektumai és elkövetői.
- A gazdasági életet súlyosan veszélyeztető bűncselekmények megvalósítási helyei, objektumai és elkövetői.
- A vagyoni elleni bűncselekmények valószínű elkövetési helyei és elkövetői.
- Részben az előző körrel átfedésben, a jogbiztonságot különösen veszélyeztető, elsősorban szervezeten elkövetett bűncselekmények és az ezek megvalósítására alakult, szervezett bűnözői csoportok, kiemelt figyelemmel a transznacionális kapcsolatokra is.

– Adott településen, régióban a fentiekben túlmenően elszaporodó és ezért a közbiztonságot és közérzetet jelentős mértékben rontó bűncselekmények és elkövetők.

4.2. Kriminálpolitikai prioritások

Elsőként a *kriminálpolitika*⁸ fogalmának *definiálása* látszik szükségesnek. Álláspontunk szerint a *kriminálpolitika* a már *elkövetett bűncselekményekre adott büntetőjogi válaszstratégiák gyűjtőfogalma*. Részei: a büntető jogalkotási és a büntető igazságszolgáltatási politika. (Ez utóbbin belül teszünk különbséget a bűnüldözési, a vádemelési, az ítélezési és a büntetés-végrehajtási politika között. Az ítélezési politika autonóm, azt külső eszközökkel befolyásolni nem lehet.)

Az előbbieket szem előtt tartásával a *kriminálpolitika feladatkörébe* tartozik az elsősorban büntetőjogi jellegű beavatkozások sora, ideértve a büntető anyagi és eljárási jogi szabályok megalkotásával, alkalmazásával, a büntetés végrehajtásával, az alternatív büntetésekkel, a bűnelkövetők emberi-személyiségi jogainak a garantálásával és a sértettek segítségével összefüggő rendelkezéseket.

Mindezideig egzaktt módon nem nyert bizonyítást, hogy a későbbiekben részletezésre kerülő politikák megvalósítására fordított erőfeszítések elérik-e a jól működtetett kriminálpolitika, valamint a jól működtetett büntető igazságszolgáltatási rendszer hatékonyságát. Meg nem cáfolt tétel, hogy a legeredményesebb bűnmegelőzés a tettenérés valószínűségének magas foka.

Ernek alapján kézenfekvő, hogy a *kriminálpolitikának a prevenciós eszköztár egészében belül prioritást kell biztosítani* és a pénzforrásokat elsősorban e területre kell allokálni.

Az igazságszolgáltatással összefüggő statisztikák ugyanakkor azt is megmutatják, hogy a *büntetőjog eszköztára*, ezen eszköztár hatékonysága a büntetőjogilag üldözendő cselekmények és ezek elkövetőinek tettenérésére, felderítésére és felelősségre vonására meglehetősen *korlátozott*. A számadatok ugyanis azt jelzik, hogy:

1. vannak olyan büntető törvényi tényállások, amelyek a büntető anyagi jog által ugyan kodifikáltak és szankcionáltak, azonban a kriminálstatisztikai adatok szerint nincs vagy alig akad ismertté vált bűncselekmény. E büntetőjog-ellenes cselekmények esetében büntető felelősségre vonásra alig kerül sor, mivel e bűncselekmények elkövetési valószínűsége csekély. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a bűncselekmények viszonylag széles körében a büntetéssel fenyegetettség csak absztrakció, valójában a bűnelkövetőknek a megtorlással konkrétan nemigen kell számolniuk.
2. Vannak azonban szép számmal olyan cselekmények is, amelyek a kriminálstatisztikában ugyan tömegesen jelennek meg, azonban a bűnelkövetőknek viszonylag nagy száma kibújik a büntető igazságszolgáltatás köréből. E bűncselekmények esetében a felderítési arány alacsony, a jogaiban sértett fél nem képes elégtételhez jutni, a jogsértő pedig a kívánatosnál nagyobb valószínűséggel kerül el a büntetőjogi felelősségre vonást. Megvalósulnak tehát olyan, a társadalomra súlyos mértékben veszélyes – esetenként tömegesen előforduló – cselekmények, amelyek elkövetését a büntetőjog ugyan szankcionálja, azonban vagy nem sikerül kézre keríteni a gyanúsítottat, vagy nem sikerül az alapos gyanút bizonyítani avagy a terhelt bűnösségét az eljárás folyamán megállapítani.

Míndezekre tekintettel fontosnak tartjuk, hogy a Kormány

1. ésszerűen, a gazdasági és a társadalmi fejlődés aktuális igényeinek megfelelően határozza meg a büntetőjogi eszközökkel üldözendő cselekményeknek a körét,
2. adjon világos és határozott üzenetet arról, hogy elszánt a bűncselekmények üldözésére és megelőzésére,
3. az erőket a rendőrség bűnüldöző tevékenységének megerősítésére, szellemi, anyagi és technikai eszköztáranak további bővítésére összpontosítsa,
4. gondoskodjon az ügyészségek működési feltételeinek messzemenő biztosításáról,
5. fordítson fokozott gondot a bíróságok – a gyorsabb határozathozatalhoz szükséges – tárgyi, technikai és személyi feltételeinek biztosítására,
6. biztosítsa annak lehetőségét, hogy a szabadságvesztés büntetés párosuljon hatékony utógondozással,
7. alakítsa ki a bűnelkövetők közösségben történő kezelése végrehajtási struktúráját a pártfogói szolgálat – s ennek személyi, anyagi és technikai potenciálja növelése útján elérhető – megerősítésével,
8. biztosítsa a büntetés-végrehajtási intézetekből kikerültek szociális létfeltételeit,
9. biztosítsa az alternatív szankciók alkalmazási körének bővítését és javítsa azok végrehajtásának feltételeit,
10. dolgozza ki az alkohol- és drogfüggő egyének számára az alkohol- és drogkezelés formáját, egyrészt mint magatartási szabályt, másrészt mint diverziós eszközt,
11. a sértett helyzetének jobbításával összefüggésben garantálja:
 - a sértett jogállásának megerősítését a büntető eljárásban, valamint
 - a sértettet megillető állami kompenzáció feltételeinek kidolgozását.

A *közbiztonsági koncepció* a kriminálpolitikán belül, annak szempontrendszerét érvényesítve kerül kidolgozásra.

5. A színpalak mögötti játszmák néhány jellemzője és következménye

Amint látható: ez a kriminálpolitikai megközelítés elsőbbséget biztosít a lakossági közérzetjavító intézkedéseknek, s csak kevés szó esik benne azokról a jelenségekről, amelyeket a dimenziók tárgyalása során érintettünk. Jegyezzük meg: ez egyáltalán nem hiba. A bűnmegelőzés kriminálpolitikán kívüli, előbbieken felsorolásszerűen említett eszköztáranak egyike sem alkalmas a transznacionális bűnözés legtöbb jelenségének a megelőzésére. Különösen a forrásokhoz nem lehet sem ezekkel, sem a kriminálpolitika eszköztárával eljutni, s ott az okokat felszámolni. Kétségtelenül egyik-másik következmény jellegű cselekmény szükítésére sor kerülhet, azonban a jelenség egészében ettől még döntő fordulat nem fog bekövetkezni. Ehhez a jogi eszközök jelentős része segítséget nyújthat, azonban az okok komplexitása miatt leginkább érték-, ill. normaszintű beavatkozásokra volna szükség.

A változó világ változó társadalmi-gazdasági berendezkedése változásokat indított el az érték- és normarendszerekben. A hatalom képviselőinek – itthon és külföldön egyaránt – figyelniük kell, miként tudnak e változásokra adekvátnan reagálni, s megvaló-

sítható, számonkérhető, kikényszeríthető szabályozásokat alkotni. A demokratikus jogállam reprezentánsainak azokra a mögöttes szempontokra is figyelemmel kell lenniük, amelyek a változások gyorsítási, ill. épp ellenkezőleg: lassítási vagy blokkolási szándéka mögött húzódnak meg. A szélesebb vagy szűkebb állami, politikai vagy lobbyérdekek legtöbbször nem nyíltan artikulálódnak, hanem valamilyen morális töltetű érdekrendszerbe ágyazódnak. Gyakran látszólag egészen más okok húzódnak meg valamely bűncselekményfajta üldözése mögött, mint amiről nyíltan beszélnek. Az pedig természetes, hogy minél nagyobb gazdasági erővel bír egy állam- vagy államszoport, annál nagyobb energiával igyekszik érdekeit mindenáron megvédeni. Ezen érdekek képviselete során a gazdasági hatalom megtartása, még inkább növelése mindenfajta morális szempontot száműz, annak ellenére, hogy igen gyakran a látszat ennek épp az ellenkezője. A gyengébb segítése legtöbbször ürügy az erősebb hatalmának megerősítésére előbbi fölött.

És végül: a rendszerváltást követő időszakban nagy anyagi háttérrel rendelkező intézmények indítottak vizsgálatokat régiókban is az *emberi jogok* érvényesülésének helyzetére. Ez rendkívül fontos, kívánatos tevékenység. Igen jelentősek továbbá azok a vizsgálatok, amelyek – nemzetközi összehasonlításban is – kutatják régióink kisebbségeinek jogérvényesítő képességét. E tevékenység azért üdvözlendő, mert zsenge demokráciákban a jogérvényesülés elsőként a kisebbségek körében csorbul. Ezért fontosak azok a jogvédő erőfeszítések is, amelyek pl. a roma kisebbség vagy az elitétek (avagy az előzetesen fogva tartottak) jogainak érvényesülését ellenőrzik. Épp ezért örömteli és fontos tény, hogy az Amnesty International rendkívül szigorú szűrőjén Magyarország az utóbbi időben nem akadt fenn.

Azt azonban hangsúlyozni kell, hogy a hátrányos helyzetbe (önhibából vagy azon kívül) került *kisebbségeket* megillető *alkotmányos alapjogok* megilletik a többséget is. Az emberi méltósághoz nemcsak a büntetését töltő elítéltnak van joga, hanem a vétnel embernek is. Az államnak kötelessége garantálni mindkét említett körbe tartozó egyének jogait. Az emberséges bánásmód, szükség esetén az anonimitás nemcsak a bűnbánó maffiózót, a lelki megrázkódtatást elszenvető sértettet, hanem az igazság kiderítésének elősegítését végző érdektelen és teljesen vétnel tanút is megilleti.

Úgy tűnik, hogy a hazánkban működő jogvédő szervezetek mintha kizárólag a bűnügyek főszereplőinek (elkövetők és sértettek) érdekeinek védelmét vállalnák el. Amennyiben a hatóságok e szereplők érdekében nem tesznek meg minden tőlük telhetőt, kemény dorgálásban részesülnek. Mintha olykor megfeledkeznének arról, hogy a jogvédelemre fordítható összeg korlátozott, s ahhoz, hogy a törvénytisztelő és a bűncselekményekkel semmiféle kapcsolatba nem kerülő többség alkotmányos alapjogait az állam növekvő bűnözés mellett is hatékonyan védeni tudja, óhatatlanul egyre több pénzt kell átcsoportosítani a bűncselekmények szereplőire szánt részből. Azt valószínűleg senki sem tagadja, hogy az *emberi élethez, az emberi méltósághoz való jog biztosítása prioritást kell élvezzen* a normakövető személyek javára, s a *normaszegők csak a maradványelv alapján juthatnak létfeltételeik javítását célzó segítséghez*. Hiba volna elfeledni, hogy az ő emberi jogaikat, így az egészséges környezethez, emberi bánásmóddhoz, kielégítő lelki és testi táplálékokhoz való előfeltételeket, ezek pénzügyi alapjait is a becsületlen adófizető polgárok biztosítják. Aki nekik természetesen érdekük a bünelkövetővé válás megelőzése csakúgy, mint a visszaesés arányának lehetőség szerinti minimalizálása. A börtön ma már a világon sehol sem szociális foglalkoztató, se nem átnevelő intézmény. A börtön a bűnhődés színtere, ahol a nemzetközi nor-

mákban előírt „létminimumot” kell biztosítani akkor is, ha ez sok lakója számára messze meghaladja a szabad életben adódó létfeltételeket. A jogi környezetnek és a jogszabályok végrehajtóinak ezeket a szempontokat kell szem előtt tartaniuk tevékenységük során.

Jegyzetek

1. Részletesen I. Irk F.: Társadalom – gondatlan bűnözés – megelőzés. BM Könyvkiadó, Bp. 1990. 26. és köv. o., valamint az ott idézett irodalom; Irk F.: Az erkölcs és a jog viszonyának történeti fejlődése. Jogtudományi Közlöny 1989/4. 197–201. o.; Irk F.: Irányzatok a tett morális és jogi értékeléséről. Magyar Jog 1988/11. 951–957. o.; Irk F.: Az erkölcs és a büntetőjog elméleti kérdései. Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok XXV. kötet (1988.) 286–318. o.; Irk F.: Morál és jog viszonya a közvéleményben. Kriminológiai Tanulmányok XXVIII. kötet (1991.) 41–84. o.; Irk F.: Morality and penal Law. In Münnich I. (Ed. by): Studies in deviant behaviours in Hungary. Project No. 4. Research Review '91/1. 123–133. o.
2. L. Irk F.: Társadalomra veszélyesség – rendszerváltáson innen és túl. In: Farkas Á.–Görgegyi I.–Lévai M. (szerk.): Ünnepi tanulmányok II. Horváth Tibor 70. születésnapja tiszteletére, Bibor Kiadó, Miskolc 1997. 54–75. o.;
3. Dános V.: A szervezett bűnözés néhány elméleti kérdése. Magyar Jog 1988/1.; Pusztaí L.: A szervezett bűnözés néhány kérdése. Belügyi Szemle 1989/1.; Kránitz M.: Korrupció – szervezett bűnözés. Kriminológiai és Kriminálisztikai Évkönyv 32. (1995.) 82–113. o.; Gödöny J.: Társadalmi-gazdasági fejlődés és a bűnözés. KJK 1976. 119. és köv. o.; 439 és köv. o.
4. A szakirodalom szinte vég nélkül sorolható volna. Fontos hangsúlyozni, hogy a témakörrel mind az ENSZ-Központ, mind annak szakosított intézményei évtizedek óta foglalkoznak, s kiemelt szerephez jut a téma művelése a magyar elméleti és gyakorlati bűnüldöző munkában is.
5. Erről kb. részletesen Robinson, J.: Pénzmosoda. Park Kiadó 1996.
6. E tény semmit nem von le annak az állításnak az igazságtartalmából, ami szerint „a büntetést az igazolja, hogy a büntetett megérdemli a büntetést”. A szankció a tettre adott szükséges és elkerülhetetlen válasz a megsértett jogrend helyreállításában. Szabó A.: Büntetési rendszer és arányosság. Jogtudományi Közlöny 1995/8. 365–371. o.
7. Erről Szabó András készített a 80-as évek elején felmérést a Belügyminisztérium számára. Az anyag – sajnos – tudomásom szerint azóta sem került nyilvános publikálásra.
8. Részletesen I. az OKKRI műhelytanulmányát: Az Országos Büntelmegelőzési Program. Kézirat, Bp. 1996., továbbá ennek publikált változatát: Országos bűnmegelőzési program. Önkormányzati Tájékoztató 1997. évi különszám.